

Kirjallisuushistorioita Venäjän varjossa

Liisa Steinby, Benedikts Kalnačs, Mikhail Oshukov & Viola Parente-Čapková (toim.),
The Politics of Literary History: Literary Historiography in Russia, Latvia, the Czech Republic and Finland after 1990. Palgrave Macmillan 2024. 408 s.

The Politics of Literary History tutkii Venäjän, Suomen, Latvian ja Tšekin kirjallisuushistorian tutkimusta 1990-luvun molemmin puolin. Aloitteen kirjaan teki edesmennyt Kirsti Ekonen, ja alun pitäen ajatuksena oli tavoitella uudempia tendenssejä Venäjän ja Suomen kirjallisuushistorioissa. Kun yhdistäväksi kiinnostukseksi hankkeessa muodostui kylmän sodan jälkeinen Eurooppa, mukaan tulivat Latvia ja Tšekki, kaksi maata, joiden suhde omaan kirjallisuuteen muuttui niin ikään Neuvostoliiton romahtaessa.

Erityisasema on Venäjällä, ja kirjan ensimmäisestä osasta vastaava Mikhail Oshukov on tehnyt Venäjän kirjallisuuden oppihistorian parissa huomattavan työn. Oshukov käsittelee maansa kirjallisuushistoriaa kolmessa eri tasossa. Venäjän tiedeakatemia on maan ylin tieteellinen organisaatio, ja sen linjaukset ovat vaikuttaneet alaspäin, yhtäältä yliopistotasolla ja toisaalta perusopetuksen tasolla. Kolmitasoisuus on näkynyt muun muassa siinä, että Tiedeakatemia on vastannut moniossaisten kirjallisuushistorioiden laatimisesta, kun taas yliopistoissa on voitu laatia myös maan yleislinjoista poikkeavia esityksiä.

Kun Venäjä näytti 1990-luvulla hetken hakeutuvan kohti demokraattista yhteiskuntaa, myös kirjallisuudentutkimus vapautui ja avautui; käynnistyi pääasiassa yliopistotasolla käyty oppihistoriallinen debatti, joka koski teorian mahdollisuuksia. Kirjallisuushistorian ajattelemisen oli pysähtynyt formalisteihin, ja nyt koettiin tarpeelliseksi lähestyä kirjallisuushistoriaa uusista, neuvostokommunismista riisutuista näkökulmista. Putinin Venäjän linjaksi muodostui kuitenkin myös kirjallisuuden osalta yhtenäisen Venäjän ideaan suuntautuminen ja kansallisen erityisyyden korostaminen.

Kirjallisuushistoria liittyy opetukseen, ja siksi kirjoittajat kiinnittävät erityistä huomiota oppikirjoihin. Oshukov esimerkiksi erittelee hyvin kirjallisuuden opetuksen suuntaa, joka on ollut Putinin Venäjän suunta: kohti myönteistä kuvaa Venäjästä, kohti kirjallisuushistoriaa, josta puuttuvat muut maat ja ylipäänsä vertailevat elementit. Aino Mäkikalli ja Liisa Steinby kuvaavat tilannetta Suomessa: nationalistinen painotus väistyy oppikirjoista ja moniäänisyys lisääntyy, mutta toisaalta 2020-luvun opetussuunnitelmauudistuksessa kirjallisuushistoria käytännössä katoaa äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksesta.

Kirjan näkemys neljän maan keskinäisistä suhteista kiteytyy nähdäkseeni kansalliseen itseymmärrykseen. Vanhastaan kirjalliseen kulttuuriinsa usko-neena maana Venäjällä ei 1800-luvulla ollut huutavaa tarvetta määritellä kan-

sallista identiteettiään. Pikemminkin se haki jo tuolloin paikkaansa maailman-
näyttämöllä, kun taas pienten maiden oppihistorian pontimeksi muodostui
kansallisen identiteetin hahmottaminen kirjallisuuden keinoin. 2000-luvulla
tilanne on taas muuttunut: Rautaesiripun jakolinjasta, jonka läntiselle puolelle
Suomi toisessa maailmansodassa jäi, on nyt liikuttu tilanteeseen, jossa Venäjä
eristyy, ja Suomi, Latvia ja Tšekki ovat entistä avoimempia länsimaissa käydylle
teoreettiselle keskustelulle. Transnationalismin tai ylijärjaisuuden käsitteet
myönnetään pienissä maissa mielekkäiksi näkökulmiksi kirjallisuushistoriaan.

Māra Grudule ja Benedikts Kalnačs vastaavat Latviaa käsittelevästä osasta.
Latvialaisen kirjallisuuden ”alku” määrittyy 1800-luvulla suhteessa aluetta
pitkään hallinneisiin baltiansaksalaisiin, ja alueen kulttuurisen kerrostuneis-
suuden huomioiden Latvian ajautuminen osaksi Neuvostoliittoa pysäytti
kirjallisuushistorian metodologisen kehityksen. Latvian kirjallisuushistoriaa
kirjoitettiin toki diasporassakin, mutta pääasiassa yhteydet länteen katkesivat.
Kirjallisuushistorioitsijan tehtävä oli arvioida kirjailijaa ideologisena toimijana.

Tšekille neuvosto aika merkitsi niin ikään kirjallisuushistorian viivästy-
mistä. Vaikka myös sille kirjallisuus oli 1800-luvulla keino määritellä kansal-
lista identiteettiä, leimasi tšekkiläistä kirjallisuuden oppihistoriaa jo tuolloin
moninaisuus, esimerkiksi protestanttisen ja katolisen kristinuskon vaikutus.
1930-luvulla prahalainen strukturalismi puolestaan vaikutti siihen, ettei oppi-
historiallinen pysähdys ollut kohtalokas. Neuvostoajan jälkeen tšekkiläisissä
kirjallisuushistorioissa on haettu pontta esikommunistisista kirjallisuushis-
torioista ja syntetisoitu eri perinteitä. Nyt maan kirjallisuushistoria vaikuttaa
aiempaa pluralistisemmalta, kuvaavat kirjan osasta vastaavat Libuše Hečzková
ja Viola Parente-Čapková.

Suomalaisille tutkijoille kiinnostavinta antia lienevät Steinbyn ja osin Elina
Armisen luennat keskeisistä suomalaisista kirjallisuushistorioista, siis Matti
Kuusen päätoimittamasta *Suomen kirjallisuudesta* (1963–1970), Kai Laitisen
laatimista kirjallisuushistorioista (1967, 1981), Yrjö Varpion päätoimittamasta
Suomen kirjallisuushistoriasta (1999) sekä *Suomen nykykirjallisuudesta* (2013). Kan-
sainväliselle yleisölle suunnatun kirjan osana tällainen Suomen kirjallisuushis-
torioiden luotaus on tarpeen, tarkkaa ja metodologisesti havainnollistavaa.

Steinbyn ja Armisen katsannossa suomalaiset kirjallisuushistoriat kulkevat
kohti heterogeenisempää, kirjallisuuden kentän yhä tarkemmin huomioivaa
suuntaa. Kirjallisuudesta tulee ensin kulttuuria, sitten elämää. Kirjallisuuden
sosiaalinen konteksti on siis historioissa alati tärkeämpää, samoin inklusiivi-
suus. Mukaan tulee aiemmin väheksytyjä lajeja, sitten esimerkiksi naisten
kirjoittamaa kirjallisuutta, ja kirjallisuuden määritelmä lavenee, tehtävät
laajenevat.

*The Politics of Literary History*n aihe on yksin jo komparatiivisten elementtien
vuoksi valtava. Vertailua neljän maan välillä jää myös lukijalle. Kirjan kiinto-
pisteet eli Venäjän valta-asema ja Neuvostoliiton romahtaminen 1990-luvulla
vaikuttavat lopulta toissijaisilta: merkittävämpi juonne on kunkin maan suhde

kansallisaatteeseen ja tuon muuntuvan suhteen vaikutus tapoihin kirjoittaa kirjallisuushistoriaa. Nationalismi on kirjallisuushistoriassa ideologista ja metodologista: kirjallisuutta neuvotellaan kansallisomaisuudeksi valtiorajojen mukaan, mikä ei muuttuvine rajoineen, eri etnisyyksien asuessa samaa aluetta, ole yksiselitteistä.

Kirjan askarruttavin huomio koskee niin ikään kansallisuutta. Sitä tarkastellaan kirjallisuudentutkimuksessa edelleen, mutta pääasiassa historiallisena ilmiönä. Kansakunnan rakentamiseksi kirjallisuushistorioita ei enää kirjoiteta. Toisaalta globalisaatiokriittinen, uusnationalistinen liikehdintä on 2000-luvulla voimistunut, joten kysymystä kansallisuuksista ei voi sivuuttaa tulevia kirjallisuushistorioita hahmoteltaessa. Millaisia kulttuurivaihdon mekanismeja liittyy kansalliskirjallisuuksiin, kysytään kirjan päätteeksi: miten kirjallisuuden ylijärjestyminen toteutuu käytännössä, ja miten se muuttaa tapoja luoda kirjallisuushistoriaa?

Vesa Kyllönen